

toruńskie księgarnie w latach 1997–2008

Przemiany ustrojowe w Polsce zapoczątkowane w 1989 roku znalazły swoje odbicie również na rynku książki. Zniesienie scentralizowanego modelu produkcji i dystrybucji wpłynęło na żywiołowy rozwój branży wydawniczo-księgarskiej. Początek lat dziewięćdziesiątych to także dynamiczny rozkwit księgarstwa toruńskiego. Dotychczas na ten temat ukazał się tylko artykuł Piotra Widza zamieszczony w 1994 roku na łamach „Notesu Wydawniczego”¹, w zwięzły sposób charakteryzujący pięć toruńskich firm (m.in. nieistniejące już księgarnie A. Bednarka oraz Index Books G. Mierzejewskiego). Kilkanaście lat, które mija od jego opublikowania to dobry moment do podjęcia próby charakterystyki toruńskiego rynku księgarskiego, funkcjonującego już w warunkach gospodarki wolnorynkowej, opartej na własności prywatnej i swobodnej przedsiębiorczości.

Podstawę niniejszej pracy stanowią trzy ankiety, przeprowadzone przez autorkę lub z jej inicjatywy na przestrzeni ostatnich jedenastu lat. Pierwsze badania toruńskiego rynku książki zostały zrealizowane przez W. Ciszewską w ostatnich miesiącach 1997 roku. Uzyskane wówczas wyniki autorka zaprezentowała, wspólnie z B. Żurawskim, na VI Międzynarodowym Sympozjum BOBCATSSS, odbywającym się w Budapeszcie w styczniu 1998 roku. Kolejne badania toruńskiego rynku księgarskiego podjęli w drugiej połowie 2002 roku studenci kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w ramach zajęć dydaktycznych prowadzonych przez W. Ciszewską na drugim roku uzupełniających studiów magisterskich. Ostatnia ankieta została przeprowadzona w lutym 2008 roku już przez samą autorkę.

Z prośbą o uczestnictwo w badaniach zwrócono się do wszystkich toruńskich księgarni, których adresy udało się ustalić na podstawie wszelkich możliwych źródeł, takich jak książki telefoniczne Telekomunikacji Polskiej, Panoramy Firm, Internet, informacje ustne innych księgarzy czy – w wypadku centrum miasta – sprawdzanie poszczególnych ulic. W badaniach nie uwzględniono sklepów z artykułami religijnymi i sklepików parafialnych, prowadzących sprzedaż tylko książki religijnej, i to w ograniczonym zakresie. Wykluczono również kioski z prasą, funkcjonujące coraz częściej jako alternatywny kanał dystrybucji książki.

We wszystkich badaniach zastosowano kwestionariusz ankietowy, w którym częściowo uwzględniano te same zagadnienia badawcze. Formularz wypełniany był przez księgarza lub przez wykonującego badanie w obecności pracownika czy też właściciela księgarni. Dodatkowo w trakcie badań przeprowadzano rozmowę, wyjaśniając ewentualne wątpliwości lub uzupełniając niejednoznaczne wypowiedzi ankietowanych.

We wszystkich ankietach poruszano zagadnienia ogólne dotyczące samej firmy, takie jak forma własności, liczba pracowników, data założenia czy powierzch-

¹ P. Widz, *Księgarnie toruńskie*, Notes Wydawniczy, 1994, cz. I: nr 11, s. 42–43; cz. II: nr 12, s. 30–31.

nia lokalu. W poszczególnych badaniach uwzględniano także pytania związane z konkretną problematyką. W 1997 roku skoncentrowano się na ukazaniu stopnia przygotowania toruńskich księgarń do prezentacji i sprzedaży – wchodzących wówczas na polski rynek – wydawnictw multimedialnych. Ankieta z 2002 roku, opracowana przez studentów, miała na celu zebranie ogólnych informacji o lokalnym rynku księgarskim. Z kolei w 2008 roku, oprócz uzyskania wiedzy na temat stanu księgarstwa toruńskiego, pierwotnym zamiarem autorki było dodatkowo zanalizowanie źródła zaopatrzenia księgarń, z intencją wyłonienia dominującej hurtowni na lokalnym rynku. Jednak niechęć środowiska księgarskiego do udzielania informacji zmusiła W. Ciszewską do ograniczenia zakresu badań.

Podczas przeprowadzania ankiety zarówno autorka, jak i studenci spotkali się z różnymi reakcjami ze strony ankietowanych księgarzy. Wielokrotnie odnosili się oni nieprzychylnie do udzielania odpowiedzi na jakiegokolwiek pytania, traktując je jako naruszenie tajemnicy handlowej i obawiając się wykorzystania powierzonych informacji przez konkurencję. Ta postawa, z obawy o odmowę udziału w badaniach, wpłynęła na konieczność poruszania tylko bardzo ogólnych zagadnień. Kilkakrotnie pojawiło się wręcz oczekiwanie konkretnych korzyści (pytanie: Co ja będę z tego miała/miał?). Tym bardziej należy docenić zgodę wyrażoną przez Matras na przeprowadzenie ankiety wśród placówek tej firmy na terenie Torunia². Jednocześnie wyjątkowo przychylnie do badań odnieśli się pracownicy małych księgarń, zainteresowani informacją na temat lokalnych stosunków w swej branży. W efekcie w badaniach toruńskiego rynku księgarskiego wzięły udział w 1997 roku 32 firmy (odmówiły 2), w 2002 roku – 17 (odmówiło 11) oraz 27 księgarń w 2008 roku (z udziału w badaniach zrezygnowało 5). Stanowiło to odpowiednio 94%, 61% i 84% wszystkich toruńskich księgarń w poszczególnych latach (zob. wykres 1).

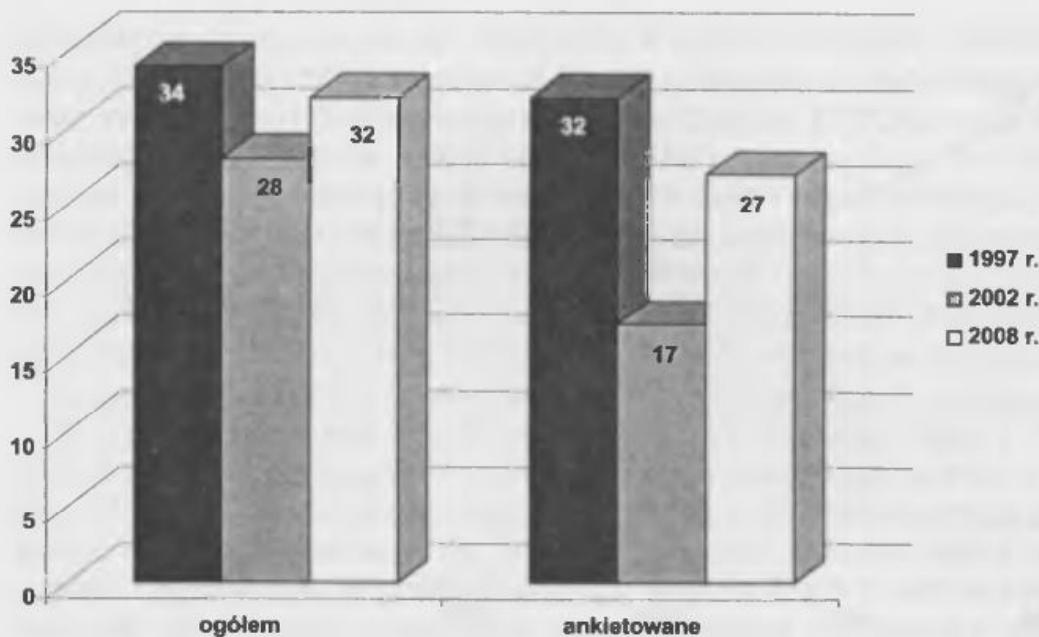
Transformacja rynku książki, jaka dokonała się po 1989 roku, była procesem przechodzenia od gospodarki socjalistycznej, opartej na własności państwowej oraz centralnym planowaniu i zarządzaniu, do gospodarki wolnorynkowej opartej na własności prywatnej. Decydujący wpływ na ukształtowanie się nowego modelu produkcji i dystrybucji książki miało zniesienie cenzury i reglamentacji papieru, wymienialność złotówki oraz wprowadzenie swobodnej przedsiębiorczości³. Wydawnictwa państwowe, wykraczając najczęściej poza swą specjalizację, usamodzielniały się lub sprywatyzowały. Oferta wydawnicza została znacznie wzbogacona o książki zawierające tematykę dotąd zakazaną, takie jak utwory opozycjonistów polskich, ale również literaturę sensacyjną, fantastyczną, wręcz jarmarczną, wprowadzane na rynek przez prywatnych, często efemerycznych wydawców. Nowym zjawiskiem był hurt księgarski. Do 1989 roku Składnica Księgarska⁴ jako jedyny hurtownik przyjmowała do swych magazynów całość krajowej produkcji wydawniczej. Przełamanie monopolu państwa zaowocowało powstaniem kilkuset hurtowni, prowadzonych najczęściej przez ludzi niezwiązanych z książką zawodowo, ale zajmujących się równocześnie handlem innymi towarami⁵. W tym pierwszym okresie przemian powszechnym zjawiskiem byli uliczni handlarze – „bukiniści”, sprze-

² Serdecznie dziękuję dyrektorowi administracyjnemu Matras-Bydgoszcz Sp. z o.o., S. Olszewskiemu, za zgodę na przeprowadzenie ankiety wśród placówek tej firmy na terenie Torunia.

³ P. Sz wajcer, *Kilka słów o ostatnim dziesięcioleciu*, Notes Wydawniczy, 1997, nr 1, s. 5.

⁴ Składnica Księgarska od 1998 r. działa na w pełni rynkowych zasadach. Dawny monopolista na rynku hurtowej sprzedaży książek, po ogłoszenia upadłości w grudniu 1992 r. i przekształceniach własnościowych jest obecnie jednoosobową spółką Skarbu Państwa (*Składnica Księgarska – nowy wizerunek*, Megaron, 1999, nr 3, s. 34–35; Ł. Gołębiowski, *Rynek książki w Polsce 2006. Dystrybucja*, Warszawa 2006, s. 100).

⁵ G. Majerowicz, *Księgarstwo*, Notes Wydawniczy, 1996, nr 12, s. 14–15.

Wykres 1. Ankietywane księgarnie toruńskie
Źródło: opracowanie własne.

dający książkę ze straganów i stolików, wykorzystujący niewydolność dotychczasowego państwowego systemu dystrybucji opartego w całości na funkcjonowaniu Domu Książki. Z blisko trzech tysięcy księgarń należących do dawnego monopolisty, większość placówek usamodzielniała się tworząc spółki pracownicze. Część z tych księgarń zbankrutowała, nie będąc w stanie opłacać wysokich czynszów za duże pomieszczenia w centrum miasta. Dwa tysiące lokali, zajmowanych dotychczas przez księgarnie Domu Książki, zmieniło swoich właścicieli. Równocześnie pojawiło się na rynku około dwóch tysięcy nowych księgarń, konkurujących między sobą oraz z blisko sześciuset jeszcze działającymi księgarniami państwowymi⁶.

W wyniku tych często chaotycznych przemian, w Toruniu w 1994 roku funkcjonowały 43 księgarnie, w tym 14 w samym centrum miasta⁷. Mniejsze i słabsze firmy nie wytrzymując konkurencji zniknęły z rynku, w rezultacie liczba toruńskich księgarń stopniowo ustabilizowała się na poziomie około trzydziestu firm i wynosiła w 1997 roku – 34 księgarnie, w 2002 – 28 oraz w 2008 roku – 32 firmy (zob. wykres 2). Chwilowy spadek liczebności toruńskich księgarń w 2002 roku był zapewne odbiciem złej sytuacji całej branży wydawniczo-księgarskiej, odczuwającej skutki recesji gospodarczej. Dodatkowo na kondycję firm wpłynęła wzrastająca w tym okresie sprzedaż podręczników bezpośrednio do szkół, z pominięciem księgarń⁸.

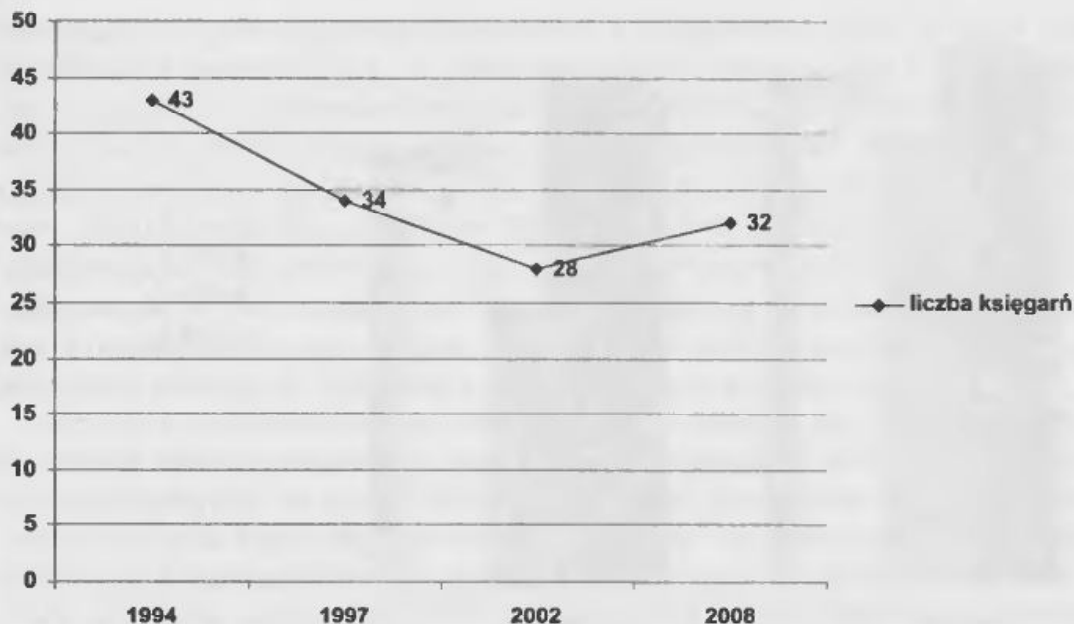
Niezwykle interesująca jest struktura własności toruńskich firm księgarskich (zob. wykres 3). O ile do 1989 roku w całej branży wydawniczo-księgarskiej powszechny był monopol państwa, o tyle obecnie dominuje własność prywatna. Procentowy udział małych firm prywatnych, określanych przez Ł. Gołębiewskiego mianem „soli branży”⁹, na toruńskim rynku księgarskim wynosił 72% w 1997 roku (23 z 32 ankietowanych księgarń) i stopniowo spadał do 65% w 2002 roku (11 z 17 ankietowanych) i 52% w 2008 roku (14 z 27 ankietowanych księgarń).

⁶ Ibidem.

⁷ W tym samym czasie w większej i bogatszej Bydgoszczy było ich niewiele ponad 12 (P. Widz, op.cit., cz. II, s. 31).

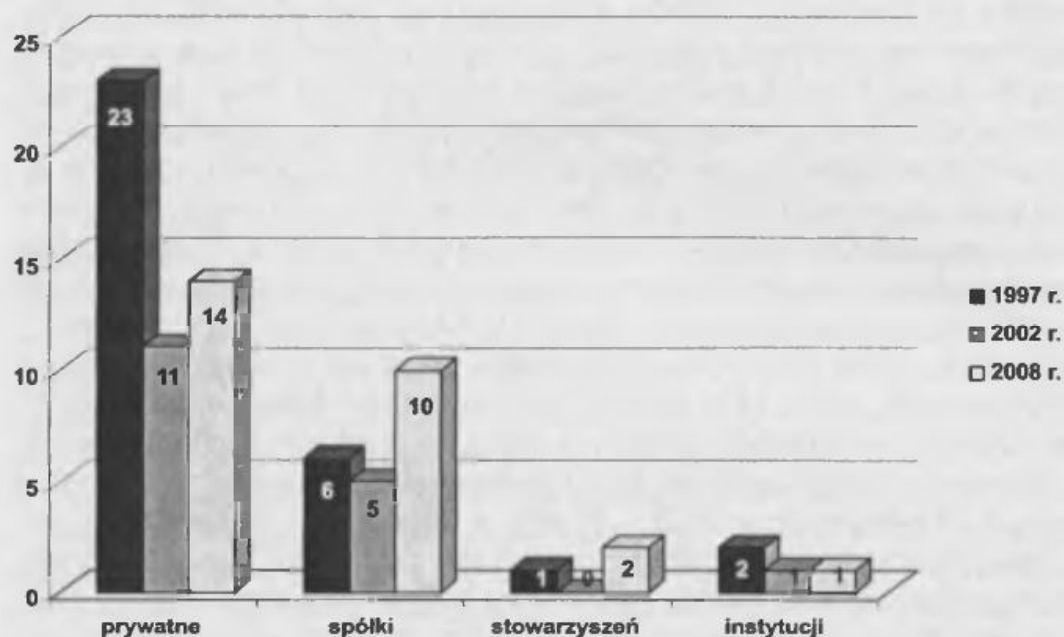
⁸ Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003. Dystrybucja*, Warszawa 2003, s. 11, 85, 205.

⁹ Idem, *Rynek książki w Polsce 2006*, s. 126.

Wykres 2. Liczba księgarń w Toruniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych oraz artykułu P. Widza, *Księgarnie toruńskie, cz. II*, Notes Wydawniczy, 1994, nr 12, s. 31.

Wykres 3. Forma własności toruńskich księgarń

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Najdłużej funkcjonującą firmą prywatną jest księgarnia Atlas (ul. Mickiewicza 78), założona w 1990 roku. Jej właściciele, Elżbieta i Władysław Błażejewscy, od 1994 roku prowadzą także księgarnię w centrum miasta, przy ul. Szerokiej 42¹⁰. Działalność firmy Atlas obejmowała pierwotnie jeszcze dwie placówki, w domu handlowym Uniwersam oraz przy ul. Konstytucji 3 maja 26, jednak te agendy już nie istnieją. W styczniu 1991 roku powstała Księgarnia Studencka, mieszcząca się w budynkach uniwersyteckich przy Fosie Staromiejskiej 3. Mała – zaledwie 12 m²

¹⁰ P. Widz, op.cit., cz. II, s. 30. W ankietach z 1997, 2002 oraz 2008 r. jako datę założenia księgarni przy ul. Szerokiej podano rok 1990.

powierzchni – firma ma bardzo bogatą ofertę dostosowaną do oczekiwań pracowników naukowych UMK i nastawiona jest na spełnianie ich indywidualnych zamówień. W 1991 roku powstała także Księgarnia Szkolna TUTOR. Firma kilkakrotnie zmieniała adres, obecnie mieści się na ul. Warszawskiej 14/2. Jest to dość nietypowa księgarnia (sprzedaż w lokalu wydawnictwa), funkcjonująca przy Oficynie Wydawniczej TUTOR i oferująca podręczniki szkolne i książki pomocnicze dla uczniów, przede wszystkim własnego wydawnictwa. Do znaczących w grupie firm prywatnych należy zaliczyć Księgarnię Centrum (ul. Chełmińska 4), funkcjonującą nieprzerwanie od marca 1993 roku. Firma jest własnością Andrzeja Nehringa i oferuje około 30 tysięcy tytułów, przede wszystkim publikacji naukowych.

Coraz istotniejszą rolę na toruńskim rynku odgrywają spółki, które z 19% w 1997 roku (6 z 32 ankietowanych księgarń) zwiększyły swój udział do 29% w 2002 roku (5 z 17 firm). Obecnie spółki stanowią 37% (10 z 27 ankietowanych firm) toruńskiego rynku księgarskiego. Do grupy tej zaliczono zarówno spółki cywilne, jak i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, wśród których dominują sieci księgarskie oraz hipermarkety, prowadzące sprzedaż książek najczęściej w ramach działu kultura.

Najbardziej rozbudowaną na terenie Torunia sieć księgarń ma firma Matras. Grupa Kapitałowa Matras do końca 1999 roku funkcjonowała jako Holding Centrum, powstała na bazie założonego w Katowicach w 1991 roku Składu Księgarskiego Matras. Stopniowo firma zakładała następne hurtownie, a od roku 1995 również własne księgarnie, przekształcając się z dystrybutora hurtowego także w detalicznego¹¹. Obecnie zajmuje się sprzedażą zarówno hurtową, prowadząc siedem hurtowni (w Bydgoszczy, Gdańsku, Jeleniej Górze, Katowicach, Olsztynie, Warszawie i Wrocławiu), jak i detaliczną, dysponując łącznie 114 księgarniami na terenie całej Polski¹². W Toruniu funkcjonują cztery placówki Matras, z których jedna (Matras 83, ul. Szeroka 32) nie wyraziła zgody na przeprowadzenie ankiety. Z pozostałych toruńskich księgarń tej sieci – dwie (Matras 119, ul. Wojska Polskiego 43/45 oraz Matras 134, Rynek Staromiejski 31) sięgają tradycjami jeszcze do państwowego Domu Książki. Na marginesie należy zaznaczyć, że dawne księgarnie Domu Książki z terenu Torunia (wraz z centralą w Bydgoszczy) zostały sprzedane w 1994 roku Spółce Holding Centrum i utworzonej przez nią nowej firmie o nazwie „Pomorski Dom Książki” (PDK). W regionie bydgoskim sieć PDK obejmowała w 1995 roku ponad trzydzieści księgarń i była zaopatrywana z jednego magazynu hurtowego¹³. To właśnie Holding Centrum, właściciel Pomorskiego Domu Książki i dwóch hurtowni działających w Warszawie i Gdańsku, wspólnie z katowicką hurtownią Matras utworzył w latach 1991–1995 Grupę Matras – obecnie jednego z większych dystrybutorów książki na polskim rynku¹⁴.

Spośród spółek, a zarazem wszystkich księgarń funkcjonujących w Toruniu, do największych należą salony Empiku. Firma nawiązuje tradycjami do Klubów Międzynarodowej Prasy i Książki (KMPiK), działających w Polsce od 1948 roku, które nazywano MPiK-ami, a później po prostu empikami. W szczytowym okresie działało blisko sto KMPiK-ów oraz około trzystu klubów prasy i książki popularyzujących wiedzę i czytelnictwo we wsiach i w małych miasteczkach. KMPiK przejęte w 1991 roku przez holendersko-belgijską grupę kapitałową Eastbridge stały się

¹¹ Ł. Gołębiowski, *Rynek książki w Polsce 2000*, Warszawa 2000, s. 207.

¹² *Matras. Obecnie* [on-line] [dostęp 1 czerwca 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.matras.pl/ofirmie.php>.

¹³ M.M., *Bydgoszcz. Pomorski Dom Książki*, Megaron, 1995, nr 2, s. 7.

¹⁴ Ł. Gołębiowski, *Rynek książki w Polsce 2000*, s. 207.

podstawą rozwoju nowej Spółki Empik. Empik to obecnie największa w Polsce, nowoczesna sieć sprzedaży produktów kultury należąca do Grupy Empik Media & Fashion¹⁵. W połowie 2007 roku sieć sprzedaży detalicznej tej Grupy obejmowała łącznie około 380 sklepów i punktów usługowych w Polsce, Niemczech i na Ukrainie¹⁶. W Toruniu działają dwa salony tej firmy: od października 1996 roku w samym centrum miasta przy ul. Wielkie Garbary 18 (wcześniej KMPiK) oraz, od lutego 2005 roku, na ul. Żółkiewskiego 15 (w galerii handlowej Copernicus). Salony Empiku oferują nie tylko książkę, ale również prasę, muzykę, filmy, gry multimedialne, nowe technologie, a także artykuły papiernicze. Dają możliwość swobodnego przejrzenia, ale również poczytania interesującej publikacji, do czego zachęcają wygodne kanapy.

Niewielki procent toruńskiego rynku księgarskiego stanowią firmy należące do różnego rodzaju stowarzyszeń. W 1997 roku było to tylko 3% rynku (1 księgarnia z 32), a w 2008 roku już 7% (2 z 27 firm)¹⁷. Firmy tego typu działające w 2008 roku to Księgarnia PTTK oraz Księgarnia „Daj Szansę”. Księgarnia PTTK, związana z Oddziałem Miejskim im. M. Sydowa Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, została założona na przełomie 1994/1995 roku. Wcześniej w tym samym miejscu (plac Rapackiego 2) funkcjonowała Księgarnia Turystyczna PTTK przy Biurze Obsługi Ruchu Turystycznego. Placówka obecnie oferuje około trzystu tytułów. Są to materiały krajoznawcze i turystyczne, takie jak mapy, foldery, opisy szlaków turystycznych. Ważnym elementem oferty są własne publikacje PTTK oraz wydawnictwa regionalne. Księgarnia „Daj Szansę”, mieszcząca się przy ul. Prostej 6, została założona około 2000 roku. Należy do Fundacji na Rzecz Rozwoju Dzieci Niepełnosprawnych „Daj Szansę”, zarejestrowanej w Warszawie w 1993 roku, której celem jest wspieranie rodzin wychowujących dzieci z uszkodzeniem mózgu. Od 1995 roku Fundacja uruchomiła samodzielny Instytut Terapeutyczny, afiliowany przez British Institute for Brain Injured Children w Bridgwater¹⁸. Księgarnia „Daj Szansę” specjalizuje się w wydawnictwach wspierających rozwój dziecka, znaczną część oferty stanowi literatura dotycząca uzależnień i współuzależnień różnego typu.

Spośród księgarń toruńskich nieznaczny procent stanowią firmy związane z instytucjami. W świetle przeprowadzonych badań ankietowych w roku 1997 było to 6% (2 z 32 firm), w 2002 ponownie 6% (1 z 17 firm), natomiast w 2008 – 4% (1 z 27 księgarń). W 1997 roku do tej grupy zaliczono Uniwersytecką Księgarnię Naukową – podległą UMK oraz Księgarnię Diecezjalną (Rynek Staromiejski 18), funkcjonującą jako agenda Diecezji Toruńskiej. Obie firmy działają nieprzerwanie, ale Księgarnia Diecezjalna od roku 2002 nie wyraża zgody na przeprowadzenie ankiety, co – przy tak małej grupie badawczej – w znaczny sposób wpłynęło na opracowanie wyników. Uniwersytecka Księgarnia Naukowa powstała 1 lutego 1994 roku z inicjatywy JM Rektora UMK prof. dr. hab. Andrzeja Jamiołkowskiego¹⁹. Firma mieści się przy ul. Reja 25, w pobliżu bielańskiego kampusu uniwersyteckiego, dysponując 100 m² powierzchni sprzedaży. Księgarnia specjalizuje

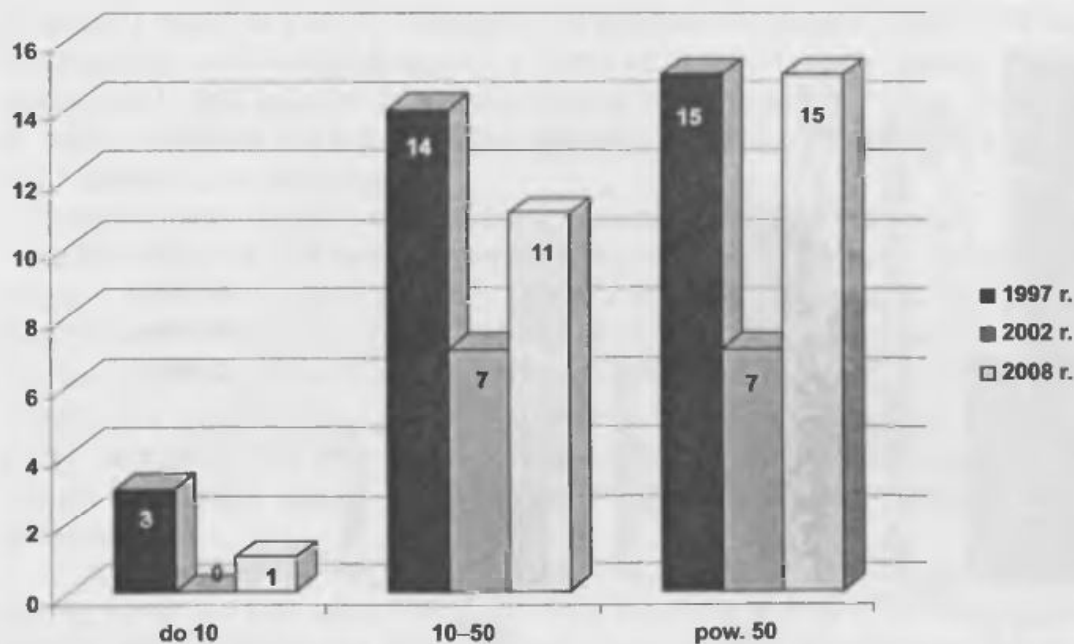
¹⁵ Historia marki empik [on-line] [dostęp 1 czerwca 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://www.empik.com/o_firmie/historia.

¹⁶ Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2007. Dystrybucja*, Warszawa 2007, s. 156.

¹⁷ Ankieta z 2002 r. nie wykazała żadnych księgarń należących do stowarzyszeń, ale tylko ze względu na fakt, że w badaniach tych nie wzięła udziału Księgarnia PTTK oraz Księgarnia „Daj Szansę”.

¹⁸ Fundacja „Daj Szansę”. Krótka historia powstania [on-line] [dostęp 1 czerwca 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://fundacja.dajszanse.free.ngo.pl/?id=historia>.

¹⁹ Internetowa księgarnia akademicka UMK – kopernikanska.pl [on-line] [dostęp 1 czerwca 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.kopernikanska.pl/onas.php>.

Wykres 4. Powierzchnia toruńskich księgarń w metrach kwadratowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych; w 2002 r. 3 księgarnie odmówiły odpowiedzi na to pytanie.

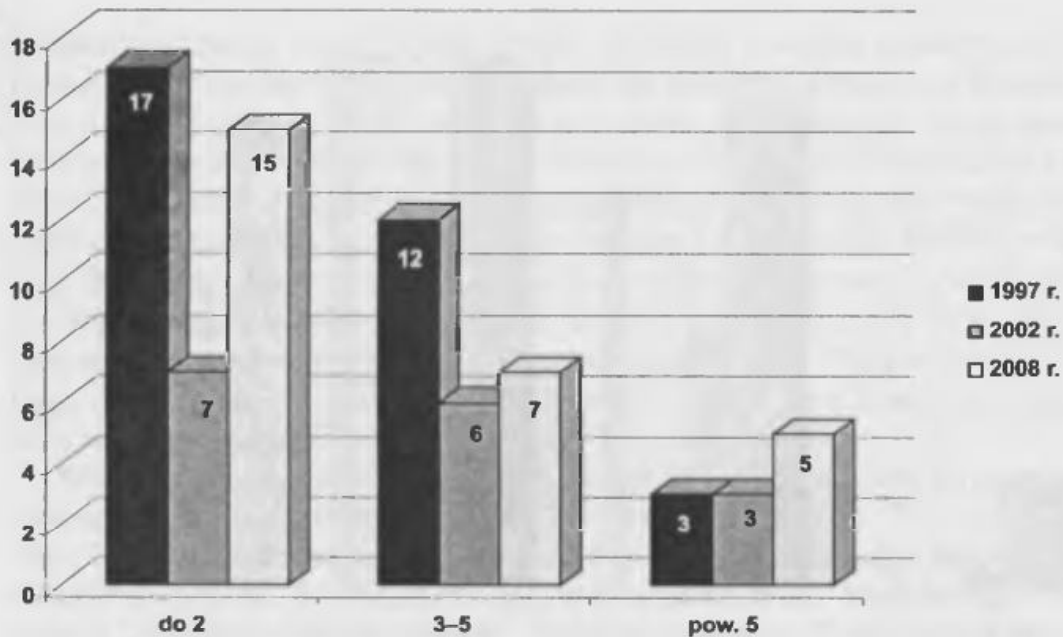
się w publikacjach naukowych, szczególnie z zakresu ekonomii, prawa, pedagogiki. Popularnością wśród klientów cieszą się także wydawnictwa z zakresu historii oraz informatyki. Od kwietnia 2007 roku firma uruchomiła nową stronę www wraz z profesjonalną internetową księgarnią, oferującą w pierwszej połowie 2007 roku około 65 tys. tytułów²⁰.

Ponieważ firmy niechętnie wypowiadają się na temat wysokości obrotów i wypracowywanych zysków, wskaźnikami, które obiektywnie pozwalają ocenić kondycję poszczególnych uczestników lokalnego rynku księgarskiego jest powierzchnia sprzedaży oraz liczba zatrudnionych osób. Jednak uzyskanie nawet tak ogólnych informacji napotkało na spore problemy. W 2002 roku trzy księgarnie odmówiły odpowiedzi na pytanie o powierzchnię sprzedaży, a jedna nie udzieliła informacji o liczbie zatrudnionych pracowników.

Biorąc pod uwagę nawet te niepełne dane można odnotować, że wśród toruńskich księgarń dominują firmy o powierzchni powyżej 50 m² (wykres 4). W 1997 roku stanowiły one 47% (15 z 32 firm), a w 2002 r. – 50% (7 z 14 firm). W 2008 roku liczba księgarń o powierzchni powyżej 50 m² wzrosła do 55% (15 z 27 księgarń). W tym przedziale aż osiem firm dysponuje lokalami o powierzchni 100 m² i większej. Są to m.in. działy kultury w hipermarketach (Carrefour Bielawy oraz Real Polska ul. Grudziądzka 162), Uniwersytecka Księgarnia Naukowa, BOOKINISTA, salony Empiku. Największą powierzchnią sprzedaży – 450 m² – dysponuje Empik Copernicus (ul. Żółkiewskiego 15).

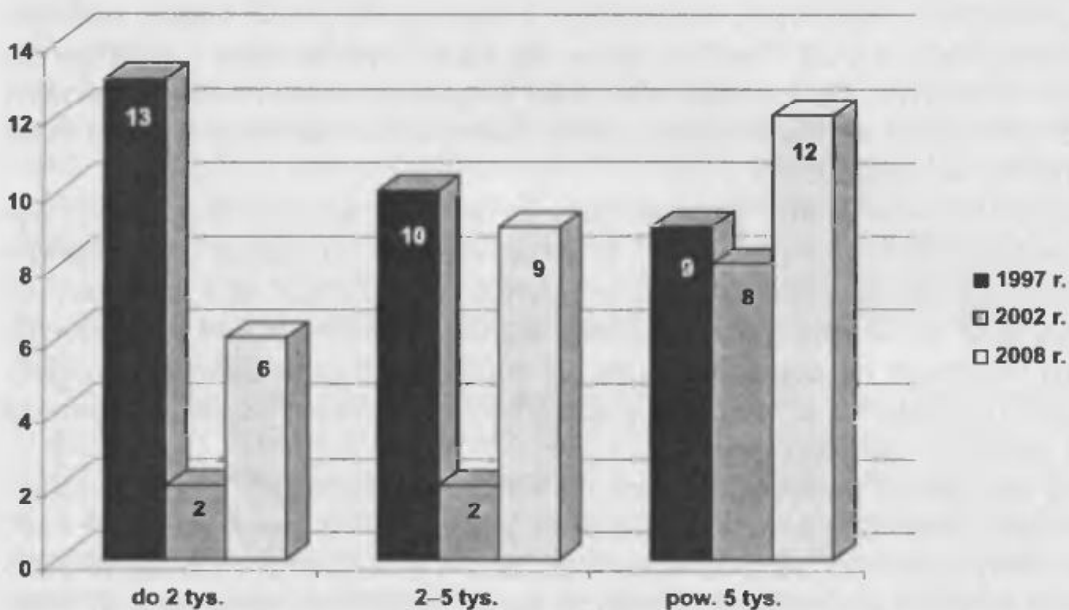
Większość toruńskich księgarń zatrudnia do dwóch osób, bardzo często jest to pracownik oraz sam właściciel zaangażowany w uzupełnianie i uaktualnianie asortymentu firmy. W 1997 roku było to 53% firm (17 z 32), w 2002 – 44% (7 z 16, 1 księgarnia odmówiła odpowiedzi na to pytanie), a w 2008 – 56% firm (15 z 27 księgarń). Coraz mniej średnich firm angażuje od trzech do pięciu osób. Procentowy udział tej grupy spada z 38% w 1997 roku do 26% w 2008 roku. Jednocze-

²⁰ N., *Nowy wizerunek Księgarni UMK. Kopernikanska.pl*, Głos Uczelni. Pismo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007, nr 5, s. 21.

Wykres 5. Liczba pracowników

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych; w 2002 r. 1 księgarnia odmówiła odpowiedzi na to pytanie.

Wykres 6. Liczba oferowanych tytułów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych; w 2002 r. 5 firm nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

śnie wzrasta, z 9% w roku 1997 do 18% w 2008 roku, liczba księgarni zatrudniających powyżej pięciu pracowników. Są to przede wszystkim duże firmy, takie jak np. Uniwersytecka Księgarnia Naukowa czy salony Empiku, z których Empik Copernicus daje zatrudnienie aż dwudziestu jeden osobom (wykres 5).

Analizując liczbę tytułów (wykres 6) można zauważyć, że w 1997 roku przeważały małe księgarnie z niewielką ofertą do 2 tysięcy (41% – 13 z 32 firm). Od 2002 roku widoczny jest wzrost liczby tytułów, najczęstsza oferta księgarni to już ponad 5 tysięcy tytułów (8 z 12 firm). W 2008 roku 45% toruńskich firm (12 z 27

księgarń) miało w swoim asortymencie powyżej 5 tysięcy tytułów. W tej grupie znalazło się aż dziewięć księgarń z ofertą ponad 10 tysięcy tytułów. Najbogatszy asortyment mają księgarnie sieciowe, takie jak Matras czy Empik, które proponują swoim klientom nie tylko książki dostępne w lokalu, ale również katalogi krajowe i zagraniczne całej sieci.

Interesująco wygląda kwestia komputeryzacji toruńskich księgarń. O ile w 1997 roku 59% firm (19 z 32 ankietowanych księgarń) miało komputer do obsługi klienta, o tyle w roku 2008 jest to już 74% (20 z 27 firm). Rzeczywista liczba księgarń wyposażonych w komputer utrzymuje się na tym samym poziomie (19–20 firm), zastanawia jednak, jak w 2008 roku aż 26% księgarń (7 z 27 firm) radzi sobie z najprostszymi czynnościami administracyjnymi. Pytanie o oprogramowanie używane przez księgarnie nie przyniosło oczekiwanych efektów. Księgarze nie chcieli wymienić konkretnej nazwy, co nie pozwoliło na określenie najczęściej wybieranego programu.

Z komputeryzacją wiąże się wykorzystywanie Internetu do promocji zarówno samej firmy, jak i jej oferty. W 1997 roku zaledwie 9% (3 z 32) firm miało strony WWW. Były to księgarnie Pomorskiego Domu Książki, odsyłające tylko do witryny centrali w Bydgoszczy, oraz Uniwersytecka Księgarnia Naukowa, która jako pierwsza placówka toruńska systematycznie zaczęła inwestować w swój internetowy wizerunek. W 2002 roku już 47% firm (7 z 17 ankietowanych) informowało o posiadaniu witryny. Obecnie piętnaście toruńskich księgarń – 56% – ma swoją stronę, jednak aż pięć firm odsyła do serwisu internetowego zawierającego tylko ogólną informację o sieci (jak hipermarkety Real czy Carrefour Bielawy) lub o właścicielu (jak Księgarnia PTTK, Księgarnia Fundacji „Daj Szansę”), bez możliwości uzyskania bliższych wiadomości na temat oferowanego asortymentu. Pozostałe dziesięć księgarń ma w pełni profesjonalne, rozbudowane serwisy internetowe informujące o strukturze firmy, jej działalności, promocjach i zasadach dystrybucji, oferujące różne możliwości przeszukiwania tytułów sprzedawanych w księgarniach. Warto wymienić tutaj stronę Empiku, Matras, Uniwersyteckiej Księgarni Naukowej czy firmy Kodeks 2002, specjalizującej się literaturze prawniczej.

Toruńscy księgarze na co dzień zabiegający o klienta w większości są świadomi wagi promocji własnej firmy i jej oferty. W 2008 roku tylko cztery księgarnie (15%) przyznały, że w żaden sposób nie promują swojej działalności. Pozostałe wykorzystują wszelkie możliwe formy: od zamieszczania adresu w książce telefonicznej, przez ulotki, informacje w lokalnej prasie i radiu, po wystawy wewnętrzne, wieczory autorskie i uczestnictwo w akcji „Cała Polska czyta dzieciom”. Dwie księgarnie zaakcentowały rolę marketingu szeptanego, czyli dobrej opinii w środowisku lokalnym, gdzie zadowolony klient jest najlepszą wizytówką firmy. Spotyka się także zamieszczanie adresu księgarni w prospektach i katalogach wydawnictw stale współpracujących z daną firmą, jak Księgarnia „Hobbit”. Książki dla Dzieci, która figuruje jako dystrybutor Wydawnictwa Pedagogicznego OPERON z Gdyni. Mniejszą aktywność na tym polu można zauważyć w działach kultury hipermarketów Real i Carrefour, które poprzestają na ogólnej reklamie swojej sieci.

Biorąc pod uwagę rozmieszczenie księgarń w 2008 roku należy odnotować, że aż 48% – 13 z 27 ankietowanych firm – zlokalizowanych jest w ścisłym centrum Torunia. Placówki te, narażone na znacznie silniejszą konkurencję, specjalizują się w określonym asortymencie, kierując swoją ofertę do konkretnej grupy odbiorców. Swoją niszę rynkową znalazły księgarnie językowe: Księgarnia Lingwistyczna „BOOKS” (ul. Sukiennicza 2) oraz POLANGLO (ul. Wielkie Garbary 19). Szeroki asortyment książki dziecięcej oferuje „HOBBIT” oraz Księgarnia „Daj Szansę”.

Firma COMPER specjalizuje się wyłącznie w podręcznikach szkolnych, zarówno nowych, jak i używanych. W centrum miasta swoją działalność ulokowały również księgarnie oferujące tanią książkę. Firmy tego typu pojawiły się na rynku wraz z ogłoszeniem upadłości Składnicy Księgarskiej, która aby opłacić wierzycieli wyprzedawała swoje zapasy po zaniżonych cenach. Dzisiaj księgarnie taniej książki są już powszechnym zjawiskiem. W centrum Torunia funkcjonują cztery takie firmy, ale na udział w badaniach zgodziła się tylko „Tania Książka” (ul. Rynek Nowomiejski 27) oraz Wielki Kiermasz taniej książki i prasy. TIGRAPRESS (ul. Szewska 6). Obie księgarnie wyprzedają przede wszystkim końcówki nakładów wydawniczych, a ważnym elementem ich oferty są płyty CD i DVD dołączane do czasopism.

Firmy działające poza centrum miasta to najczęściej księgarnie ogólnoasortymentowe, oferujące także artykuły szkolne i papirnicze. Wypełniają dodatkowo funkcje pozahandlowe, jak księgarnia Matras z ul. Wojska Polskiego, aktywnie uczestnicząca w życiu osiedla i pobliskiej szkoły. Wyjątkiem jest Uniwersytecka Księgarnia Naukowa oraz firma Kodeks, księgarnie specjalistyczne, kierujące swoją ofertą przede wszystkim do pracowników i studentów Uniwersytetu M. Kopernika, mające swoje siedziby poza centrum, ale w sąsiedztwie uczelni.

Według Ł. Gołębskiego wzorcowa księgarnia, która jest w stanie dobrze funkcjonować na polskim rynku książki, ma w swojej ofercie około 15 tys. tytułów oferowanych na powierzchni minimum 100 m² plus kilkanaście metrów zaplecza. Oprócz właściciela zatrudnione są w niej co najmniej trzy osoby. Kryteria te spełnia w Polsce, już z uwzględnieniem salonów Empiku, zaledwie około pięciuset placówek, czyli mniej niż 20% ogólnej liczby księgarń²¹. Uogólniony obraz toruńskiej księgarni, jaki wyłania się w świetle ankiety przeprowadzonej w 2008 roku to firma prywatna (52%), o powierzchni powyżej 50 m² (55%), mieszcząca się w centrum miasta (48%), zatrudniająca do dwóch pracowników (56%), oferująca swoim klientom ponad 5 tysięcy tytułów (45%). Księgarnia ta jest skomputeryzowana (74%), posiada witrynę internetową (56%), a do promocji własnej działalności wykorzystuje wszelkie możliwe sposoby.

Model toruńskiej księgarni '2008 różni się od wzorca opracowanego przez Gołębskiego. Niemniej jednak sytuacja lokalnego rynku księgarskiego nie może być najgorsza, skoro pomimo zagrożenia dla tej branży ze strony stale rosnącej sprzedaży książki w alternatywnych kanałach dystrybucji, takich jak kluby wysyłkowe, sprzedaż w Internecie czy w ostatnim okresie punkty kolportażu prasy, w dwustutysięcznym mieście funkcjonują trzydzieści dwie księgarnie. Ramy niniejszego artykułu nie pozwoliły na szersze omówienie asortymentu toruńskich księgarń w 2008 roku i zagadnienie to wymaga zapewne dalszych opracowań. Widoczne jest jednak, że specjalizacja asortymentu dokonuje się przede wszystkim wśród mniejszych firm ulokowanych w centrum miasta. Księgarnie te, rywalizując z siecią Matras czy salonem Empik i poszukując swojej niszy rynkowej, kierują swoją ofertą do konkretnej grupy odbiorców.

²¹ Ł. Gołębski szacuje liczbę księgarń w Polsce na ok. 2470 firm, zob. idem, *Rynek książki w Polsce 2007*, s. 124, 129.

Aneks: Wykaz księgarń działających w Toruniu w lutym 2008 roku

L. p.	Firma	Adres	Data powstania
1	Matras Księgarnia nr 28	Rynek Staromiejski 31	1998 (wcześniej Dom Książki, Pomorski Dom Książki)
2	Matras C. H. Bielawy	Olsztyńska 12	2003
3	Matras Księgarnia nr 33	Wojska Polskiego 43/45	1999 (wcześniej DK, PDK)
4	EMPIK Copernicus	Ul. Żółkiewskiego 15	Listopad 2005
5	EMPIK. Dział księgarski	Ul. Wielkie Garbary 18	1996 (wcześniej KMPiK)
6	Carrefour Bielawy. Dział kultura	Olsztyńska 12	2003
7	Real Polska. Dział kultura	Ul. Żółkiewskiego 15	2005
8	Real Polska. Dział kultura	Ul. Grudziądzka 162	2006 (wcześniej Géant)
9	Uniwersytecka Księgarnia Naukowa	Ul. Reja 25	1995
10	Księgarnia Lingwistyczna „BOOKS”	Ul. Sukiennicza 2	1996
11	Księgarnia „Centrum”	Ul. Chełmińska 4	Marzec 1993
12	Księgarnia „HOBBIT”. Książki dla Dzieci	Ul. Szeroka 4	1993/1994
13	POLANGLO. Księgarnia	Ul. Wielkie Garbary 19	2002/2003
14	Wielki Kiermasz taniej książki i prasy. TIGRA-PRESS	Ul. Szewska 6 (planowana przeprowadzka do nowego lokalu w obrębie Starego Miasta)	Wrzesień 2006
15	„Podręczniki szkolne” – nowe i używane. F.H. COMPER	Ul. Strumykowa 12	2005
16	Studium Oświatowe TUTOR. Księgarnia Szkolna	Ul. Warszawska 14/2	1991
17	Księgarnia „Kodeks”	Ul. Gagarina 152	2002
18	Księgarnia Turystyczna PTTK	Pl. Rapackiego 2	1994/1995
19	Księgarnia Skarbowa	Ul. Szosa Chełmińska 34/36	Styczeń 2008 (wcześniej Księgarnia Skarbowa E. Łukasik)
20	„Tania Książka”	Ul. Rynek Nowomiejski 27	1995
21	Księgarnia „Daj Szansę”	Ul. Prosta 6	2000
22	Księgarnia Studencka	Ul. Fosa Staromiejska 3	Styczeń 1991

23	„BOOKINISTA”	Ul. Konstytucji 3 maja 10	1993
24	F. H. „Atlas”	Ul. Szeroka 42	1990
25	F. H. „Atlas”	Ul. Mickiewicza 78	1990
26	F. H. „Kleks”	Ul. Łyskowskiego 29/35	Ok. 2001
27	F. H. „Perfect”	Ul. Działowskiego (targowisko)	1997/1998
28	KSIĘGARNIA DIECEZJALNA	RYNEK STAROMIEJSKI 18	ODMOWA UDZIAŁU W BADANIU
29	KSIĘGARNIA „HOBBIT”	Ul. SZEROKA 4	ODMOWA UDZIAŁU W BADANIU
30	BUCHMANN. MARKET KSIĘGARSKI	Ul. STRUMYKOWA 2	ODMOWA UDZIAŁU W BADANIU
31	KSIĘGARNIA MATRAS	Ul. SZEROKA 32	ODMOWA UDZIAŁU W BADANIU
32	KSIĘGARNIA „NA ŁAZIENNEJ”	Ul. ŁAZIENNA 28	ODMOWA UDZIAŁU W BADANIU

Summary

Toruń bookshops in the years 1997–2008

In the years 1997, 2002 and 2008 the surveys were conducted to analyze the bookshop market in Toruń. On the basis of the information acquired it can be seen that the number of bookshops in Toruń leveled off at around 30 and amounted to: in 1997 – 34 bookshops, in 2002 – 28 bookshops, in 2008 – 32 bookshops. The results of the surveys show that the majority of bookshops are privately owned, taking up more than 50 m² of space and are situated in the city centre. Apart from local bookshops there exist also chain bookshops, for example Matras and Empik. Smaller bookshops tend to specialize and look for its own niche in the market, which is a response to the increasing competition with chain bookshops.

Zusammenfassung

Thorner Buchhandlungen in den Jahren 1997–2008

In den Jahren 1997, 2002 und 2008 wurden auf dem Thorner Büchermarkt Umfragen mithilfe von Fragebögen durchgeführt. Auf der Grundlage der gewonnenen Informationen wurde festgestellt, dass sich die Zahl der Thorner Buchhandlungen auf einem Niveau von etwa 30 Firmen stabilisiert hat und 1997 bei 34 Buchhandlungen lag, 2002 bei 28 und 2008 bei 32. Die bearbeiteten Umfrageergebnisse lassen erkennen, dass die meisten Thorner Buchhandlungen Privatunternehmen sind, die über eine Fläche von mehr als 50 m² verfügen und im Stadtzentrum liegen. Außer lokalen Unternehmen haben die in ganz Polen bestehenden Ketten Matras und Empik Filialen in Toruń. Eine Spezialisierung des Sortiments nehmen vor allem kleinere Unternehmen vor, die im Konkurrenzkampf mit den Buchhandelsketten eine Marktnische für sich suchen und ihr Angebot an eine konkrete Abnehmergruppe richten.